

Un memento llatinoamericà de l'Informe MacBride: resta en peu el catecisme d'utopies

Luis Ramiro Beltrán Salmón

Mai abans en la història de les relacions internacionals la comunicació havia arribat a ser la causa d'una confrontació entre els països desenvolupats i els països subdesenvolupats com la crisi gravíssima que es va esdevenir, a escala mundial, als anys setanta. El 1970 la Conferència General de la Unesco va reconèixer per primera vegada que feia falta formular i aplicar "polítiques nacionals de comunicació" per normalitzar el desenvolupament d'aquest camp d'activitat, per la qual cosa va autoritzar el seu director general, René Maheu, a donar suport als estats membres perquè ho fessin. En aquella mateixa assemblea multigovernamental, el ministre d'Informació de l'Índia va qüestionar, també per primer cop, la validesa del principi de "lliure circulació de la informació" que la Unesco era responsable d'aplicar des de la seva creació. Tot i que aleshores no es va saber veure la importància d'aquests dos fets, van constituir l'arrel d'aquella confrontació.

La metxa del conflicte es va encendre el 1973 quan el moviment dels Països No Alineats va instituir en la seva Cimera d'Alger un programa per forjar un "nou ordre internacional de l'economia" i va avançar la convicció que després s'hauria de fer alguna cosa semblant en matèria de la informació, fins aleshores regida sense qüestionar pel clàssic principi de la "lliure circulació".

El foc es va començar a avivar el 1974 quan la Unesco va celebrar a Bogotà la Reunió d'Experts sobre la Planificació i les Polítiques de la Comunicació a l'Amèrica Llatina. Basada en la definició que n'havia formulat un especialista llatinoamericà per encàrrec de la Unesco, la reunió va complir amb excel·lència la seva missió primordial de traçar amb detall l'agenda i els preparatius per a la Primera

Conferència Intergovernamental sobre Polítiques de Comunicació a Llatinoamèrica i el Carib que la Unesco havia previst, en principi, per al 1975. L'Associació Interamericana de Radiodifusió (AIR) –l'agrupació continental de propietaris d'emissores de ràdio i canals de televisió comercials– va repudiar l'Informe sobre la reunió de Bogotà d'una manera aspra i estentòria perquè considerava que atemptava greument contra la "llibertat d'informació", principi que anys més tard, en la mateixa dècada, es qüestionaria i es proposaria de substituir pel concepte més ampli i equànime de "dret de comunicació". En tot cas, els propietaris de mitjans impresos agrupats en la també continental Societat Interamericana de Premsa (SIP) van avalar aleshores aquest bel·licós pronunciament.

Des de principis dels anys setanta, uns anys abans de la irrupció política de reclamació dels No Alineats, va començar a l'Amèrica Llatina una insurrecció intel·lectual també vigorosa que no tan sols va ser crítica amb la dominació externa, sinó que també s'oposava a la interna. Aquesta era la dominació tradicionalment exercida en tots els països per minories conservadores i autoritàries per perpetuar els seus privilegis econòmics, polítics, socioculturals i de comunicació en detriment de les minories depauperades, sotmeses i oblidades. Precursora eminent d'aquest moviment va ser una plèiade acadèmica de comunicòlegs compromesos amb el canvi. La regió ja disposava aleshores d'unes vuitanta escoles universitàries de comunicació i de centres regionals d'ensenyament i recerca en comunicació com el CIESPAL a l'Equador, l'ILET a Mèxic i, una mica més tard, l'IPAL al Perú. També comptava, des de mitjan dècada, amb agrupacions professionals d'investigadors, com l'ALAIC, i de periodistes, com la FELAP, amb les catòliques de radiotelevisió, cine i premsa i, una mica més tard, amb la FELAFACS en el camp docent. Va ser per tot això que l'Amèrica Llatina va exercir

Luis Ramiro Beltrán Salmón

Defensor del lector del Grupo de Prensa Líder, Bolívia

—com assenyalaria el 1986 l'analista català Josep Gifreu— un “protagonisme exemplar” en la confrontació, particularment en el plantejament de les Polítiques Nacionals de Comunicació. També va conservar una posició precursora en la pràctica i en la teoria de la “comunicació horitzontal, dialògica i participativa” i en la crítica a la recerca sobre comunicació subjecta a premisses, objectes i mètodes externs.

L'any 1976 va marcar el punt culminant de l'agre litigi, sobretot a partir de quatre activitats que van constituir fites en el procés i van arribar a portar el conflicte fins a una exacerbació crucial. La primera va ser el Simposi sobre la Informació entre els Països No Alineats, que tingué lloc el març a Tunis, i que va formalitzar la proposta per establir un “nou ordre internacional de la informació”; l'Assemblea General de les Nacions Unides arribaria a validar la proposta, amb el suport del Grup dels 77. La segona, la Conferència Intergovernamental sobre Polítiques Nacionals de Comunicació per a l'Amèrica Llatina i el Carib, patrocinada per la Unesco a Costa Rica el juliol, va arribar a complir amb nota la seva missió malgrat la tenaç i agressiva campanya en contra que va desencadenar la SIP per múltiples mitjans en col·laboració amb l'AIR. Mitjançant una declaració i trenta resolucions, la conferència va adoptar oficialment la idea de promoure aquelles polítiques i va oferir bases concretes per a la seva formulació i aplicació per consens social en pro de la democratització de la comunicació en l'àmbit nacional i en l'esfera internacional. La tercera activitat va ser la V Cimera dels Països No Alineats, que va tenir lloc l'agost a Colombo, on es va aprovar amb rotunditat el programa per instaurar el “nou ordre internacional de la informació”. Per acabar, la quarta d'aquestes activitats del 1976 va ser la Conferència General de la Unesco, celebrada el novembre a Nairobi, que va esdevenir el camp de batalla on es va produir el xoc frontal entre els contendents, ja que els països desenvolupats, encapçalats pels Estats Units, van llançar la seva contraofensiva per apaivagar amb fermesa la insurrecció tercermundista. Tan enardida va ser al començament la controvèrsia que es va témer un trencament de la Unesco. Però es va aconseguir una certa calma i es van començar negociacions per forjar la conciliació. En va ser un indici inicial l'aprovació de dues resolucions que defensaven la circulació de la informació no tan sols lliure, sinó també

equilibrada, tal com havien proposat els tercermundistes. I una evidència no menys significativa d'aquesta voluntat d'entesa va ser el mandat que la Conferència de Nairobi va atorgar al director general per crear una comissió que estudiés la situació de la comunicació al món.

El director general de la Unesco, el senegalès Amadou-Mahtar M'Bow, va complir aquell mandat en establir, a finals del 1977, la Comissió Internacional d'Estudi dels Problemes de la Comunicació, la presidència de la qual es va encomanar a l'irlandès Sean MacBride, premi Nobel i premi Lenin de la pau. La comissió estava integrada per quinze personalitats destacades de diversos camps professionals, representatives de diverses tendències i procedents de totes les regions més grans del món, inclosa l'Amèrica Llatina, que va aportar el concurs del periodista colombià Gabriel García Márquez i de l'economista xilè Juan Somavía. Va treballar en vuit períodes de sessions al llarg de més de dos anys, recolzada per un secretariat especial, sustentada per nombrosos documents, inclosos els aportats *ex professo* per experts de diversos països, i apuntalada per taules rodones sobre temes específics. N'hi ha que van titllar de *missió impossible* la de MacBride, qui, no obstant això, va fer la proesa de forjar el consens entre els membres de la comissió, que finalment es va conèixer pel seu nom.

L'Informe de la Comissió MacBride, un cop aprovat l'octubre del 1980 a Belgrad per la Conferència General de la Unesco, després del previsible debat polèmic, va ser l'epíleg conciliatori de l'ardent disputa de deu anys. Malgrat les inevitables imperfeccions, va constituir un manifest polític de temperament humanista i amb projecció universal ben singular que —basat en una àmplia ressenya històrica de la situació de la comunicació al món— feia una síntesi general de mesures per canviar aquella situació en pro de l'equitat, la independència i la democràcia.

Això significa que la Comissió MacBride va acollir en essència pràcticament totes les tesis centrals de l'al·legat de reclamacions del Tercer Món. El seu Informe —fruit de l'equanimitat i la prudència— va revalidar conciliatòriament les reivindicacions del Tercer Món i va indicar com s'havien d'atendre. Va encarregar clarament la proposta d'implantar, per negociació entre les parts, un nou ordre internacional de la informació i la comunicació, per a la qual cosa va enunciar onze principis, amb els quals va consagrar la noció de la circulació lliure i equilibrada de la informació en

condicions d'igualtat, justícia i benefici mutu, plantejant d'aquesta manera l'eliminació dels monopolis dels mitjans de comunicació i demanant respecte per la identitat cultural de cada poble i per la llibertat d'informació, a fi de descartar la dominació i la dependència. També va subscriure sense vacil·lació la proposta que els països formulessin i apliquessin "polítiques nacionals de comunicació" per normalitzar el comportament dels sistemes i processos d'aquest àmbit. Va prendre partit per la democratització de la comunicació caracteritzada per l'oportunitat igualitària d'accés, diàleg i participació per a tots. Va destacar la funció social, el pluralisme i l'ètica com a responsabilitats dels mitjans. Va recomanar la millora tecnològica. I també va acollir la inquietud per avançar en la configuració del dret a la comunicació.

Es podia demanar res més? Certament, no. Però els plantejaments de la Comissió MacBride –ens assessor temporal– no van comportar cap facultat prescriptiva sobre ningú. Per tant, la seva acceptació i aplicació va quedar sotmesa a la "bona voluntat" dels països, ja que, amb l'abandonament de la comissió per part dels Estats Units i Anglaterra i amb la substitució del director general M'Bow, la Unesco va quedar inhabilitada per continuar complint la seva missió de suport al projecte. A qui pot sorprendre, doncs, que, vint-i-cinc anys més tard, sigui evident que una cosa és dir i una altra molt diferent, fer? Per obra de múltiples factors, inclosos el decaïment del moviment no alineat i la implacable insurrecció del neoliberalisme globalitzador, pràcticament no es va fer res per aconseguir que el somni proclamat fos una realitat tangible i feliç.

Però aquella gran distància entre aspiracions i fites no ens ha d'induir a error sobre la validesa dels ideals proclamats en l'Informe MacBride. La gran majoria dels seus ideals continuen vigents avui dia perquè, en principi, eren justos, estaven ben fonamentats i eren evidentment necessaris. I continuen vigents, a més, perquè la situació que van proposar corregir no tan sols no ha millorat, sinó que ha empitjorat en gran mesura i d'una manera vertiginosa i greu. La diferència de poder polític, econòmic, cultural i informatiu entre el món desenvolupat i el món subdesenvolupat, que ja era enorme a finals dels anys setanta, és ara d'una magnitud que es podria dir sideral. Antonio Pasquali ho explica així: "Un model econòmic únic i triomfant, una forma monolítica de concebre la política, un *pensament únic*

regnen ara sobre l'univers món". Per tant, ara més que mai, aquells vells ideals cobren actualitat. Per una cosa i una altra val la pena rescatar aquests ideals i reiterar-los amb ajustaments, sens dubte, a les noves realitats de l'era de la globalització, que ja anuncia aquests dies el desvetllament de la *societat de la informació*.

Reunits el 1981 a Talloires, els dirigents de premsa i els grans empresaris de la comunicació transnacional van declarar pràcticament la guerra a mort al NOMIC i a les propostes contingudes en l'Informe MacBride. A partir d'aleshores els combatents llatinoamericans per aquells ideals es van començar a adonar que, tot i que els tercermundistes havien guanyat la batalla de la paraula pels ideals del canvi, no podrien guanyar la guerra en el terreny de les noves realitats. Pocs van perdre immediatament, però, la voluntat de continuar lluitant, per a la qual cosa els líders del moviment, com el peruà Rafael Roncagliolo, s'entestarien en oferir "plataformes i banderes".

El 1982, convocats per les organitzacions llatinoamericanes de comunicadors catòlics, es van reunir a Embú (Brasil) comunicadors i religiosos que van reiterar el seu compromís amb la proposta de forjar el NOMIC i es van proposar recolzar-se en organitzacions de base per seguir promovent la formulació de polítiques de comunicació. A Quito, el 1985, un altre grup semblant també va plantejar insistir en les polítiques i va acordar, a més, promoure entre les principals organitzacions de l'Església catòlica de la regió "una reflexió seriosa i profunda sobre les noves tecnologies de la comunicació". El 1990 una consulta a experts patrocinada per l'IPAL i la WACC va produir la Declaració de Lima que, sobre la base d'una anàlisi crítica de la situació regional al cap de deu anys de l'aparició de l'Informe MacBride, va enunciar, entre els seus ideals per a la nova comunicació a partir de l'any 2000, l'efectiva democratització de l'emissió i la recepció de missatges en condicions d'autèntica llibertat i ampli pluralisme i la urgència d'habilitar les societats llatinoamericanes com a productores i difusores internacionals de missatges. Grups regionals semblants van fer pronunciaments similars a La Paz el 1992, a Quito el 1993 i a Santa Cruz el 1994, sense comptar altres fets més recents.

El comunicòleg brasiler José Marques de Melo va fer aquesta recomanació: "Al cap de deu anys de la seva publicació, els objectius de l'Informe MacBride continuen

vigents. Però l'experiència de l'Amèrica Llatina ha de conduir a una profunda revisió de la seva recerca." Pels volts del vint-i-cinquè aniversari del transcendent document, el comunicòleg mexicà Javier Esteinou Madrid inicia l'examen de cinc elements de l'Informe que cal rescatar perquè considera d'*importància vertebral* en l'actualitat: "La unidireccionalitat de la comunicació, la concentració vertical i horitzontal, la transnacionalització, l'alienació informativa i la seva democratització."

Així doncs, sobreviu en alguns a l'Amèrica Llatina el compromís amb la lluita pel canvi, fins i tot en les circumstàncies actuals, extremament difícils. Això hauria de dur totes les associacions regionals de recerca, ensenyament i producció de comunicacions a establir al més aviat possible un comitè de coordinació interinstitucional. El seu mandat seria (1) fer un estudi regional de situació, (2) extreure'n una estratègia operativa i (3) organitzar un congrés multiinstitucional que, a partir de l'anàlisi de l'estudi i l'estratègia, prengui decisions per a l'acció concertada i sostinguda per conjugació de recursos i esforços en l'àmbit internacional i nacional.

Torna la utopia, malgrat tot? Sí, perquè encara té raó el vell proverbi: "Val més encendre una petita llum que maleir la foscor."